

СТАТУС НА ОНОМАСТИКАТА В ДИДАКТИЧНАТА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Лиляна Димитрова-Тодорова
(БАН, ИБЕ, секция "Етимология и ономастика")

Проблемът за мястото, което трябва да заема ономастичната наука в училищната и университетската дидактика, е много актуален в световната ономастика. На него са посветени специални конференции в Чехия, Словакия, Полша и Германия с тематика "Ономастика и училище", "Ономастиката в училищната и обществената дидактика", "Език, родна история и училище". В програмата на 21 Световен ономастичен конгрес през 2002 г. в гр. Упсала, Швеция, беше включена специална сесия, на която бе дискутиран въпросът за връзката на ономастиката с дидактиката. Това е и една от темите, разисквани в студията-интервю с представители на световната ономастика "Passato, presente e fu-turo degli studi onomastici nel mondo (Onomastic studies in the world: Past, present and future)" в ономастичната поредица "Rivista Italiana di Onomastica". VIII (2002), 2, стр. 439–502. Ономастите единодушно изтъкват необходимостта от получаване на основни теоретически познания в областта на ономастиката при училищното и университетското обучение. За голямо съжаление досега в българската ономастична наука не съществуват специално изработени концепции по този важен проблем.

Тъй като ономастичното знание служи за обогатяване на общото знание за езиковата система, както и за обогатяване на знанията в областта на историята, географията, етнографията, стопанската политика, общата култура, то от изключителна важност е ономастиката да заеме по-голямо място в дидактичната теория и практика в училищата и университетите.

1. Какво трябва да бъде мястото на ономастиката във всички степени на училищното образование?

Досега българската традиция при изучаване на майчиния език подчинява ономастиката на практически цели: знанията на собствените имена са потребни дотолкова, доколкото зависят от изучаване на правописа. Още в началното училище учениците се сблъскват с проблематиката на собствените имена, което се ограничава само до изясняване на разликата между собствено име и съществително име, до някои основни граматични особености на собствените имена и до въпроси и упражнения, свързани с правописа. Ономастичен материал е включен в учебниците на всички класове в общообразователните училища под една или друга форма – като илюстративен материал, в текстове по български език и литература, история, география и други предмети, в упражнения, в словесни задачи по математика, което е само съпътстващ елемент към изучаването на друг учебен материал.

Тъй като собствените имена се срещат във всички сфери на речта: в художествената литература, в публицистиката, в научния, официално-деловия и разговорния стил, ономастичното обучение в училище трябва да бъде подчинено на една цел – да бъдат разбирани и правилно използвани собствените имена, като учениците непрекъснато разширяват своя запас и познания за тези толкова често употребявани езикови единици. За да се постигне тази цел в рамките на обучението по български език и литература в училище, е необходимо да бъде включен раздел “Ономастика”, в който да се обърне специално внимание на ономастичната теория, като тя бъде съобразена с възможностите на учениците от различните класове. Преди да се пристъпи към немаловажния проблем за правописа и граматичните особености на собствените имена е добре да се започне с основната проблематика, която се отнася до: същността и спецификата на собствените имена, която да включва дефиниция на понятието “собствено име”; различията между проприалната и апелативната лексика; основните характерни функции на собственото име – идентифицираща и диференцираща, локализираща – на топонимите; функционирането в системата на езика и в културния контекст. В раздела “Ономастика” може да бъдат изучавани ономастичните дялове, основните принципи за наименоване, произхода на най-употребяваните

имена, словообразуване на имената, лексикалната и граматичната им съчетаемост, ортография и пр. Би могла да бъде включена тема за връзката на собствените имена с живота на народа, с неговите обичаи, култура, история, археология, география, фолклор. В часовете по литература е препоръчително да бъдат разглеждани стилистичните отсенки на имената в художествените произведения и функциите, които изпълняват: информационна, локализираща, съдържателна, асоциативна, социологична, експресивна, естетическа, идеологическа и пр. В часовете по чуждоезиково обучение могат да бъдат включени някои основни правила на превода, транскрипцията и транслитерацията на имената от изучавания език.

Всичко това предполага да бъдат съставени нови учебници, в чиято програма да влезе и раздел по ономастика, като за целта при разработката на ономастичния материал да бъдат привлечени специалисти-ономасти, които на достъпен език да развият материята. Наред с това е добре да бъдат изготвени и помощни материали, които с богат илюстративен материал и под занимателна форма да запознаят учениците с широк кръг проблеми на собствените имена. Добре би било да бъдат съставени популярни речници с учебна цел, които да включват най-широко използваните лични имена или топоними и тяхната етимология.

При обучението по ономастика немаловажна е и ролята на учителя. Чрез използване на личните имена в комуникативния процес могат да бъдат обяснявани основните им функции, например за идентифицираща функция може да бъде приведен пример, че *Росица Петрова* е ученичка, но нейното име я идентифицира точно като "*Росица Петрова*", че личното и фамилното име принадлежат на определена личност, което определя проприалността на името. За диференциална функция на имената може да се посочи, че *Росица Петрова* чрез личното и фамилното си име се отличава от други ученички, като *Юлия Димитрова* или *Албена Ковачева*. Учителите биха могли да използват като помощен материал набор от собствени имена – лични, бащини и фамилни на учениците и техни близки, на топоними, зооними, урбаноними, хрематоними и пр. от района, в който живеят учениците. Може да се обясни защо *София* е назована по този начин, какви стари имена е носила нашата столица, какво са означавали, защо някоя по-известна ули-

ца в града е преименувана и какви са мотивите за това. Именното словообразуване може да бъде подкрепяно с примери от личните имена на учениците в класа, например от личното име *Иван* се образуват различни варианти, като *Иванчо*, *Ванчо*, *Ваньо*, *Ванко*, *Ванката*, *Иво* и др.

От всичко казано дотук може да се обобщи, че ономастичната проблематика би трябвало да бъде реализирана в широк обхват при училищното обучение.

2. Какво е мястото на ономастиката във висшите учебни заведения?

Проблемите на ономастиката трябва да стоят в центъра на внимание на филологическите факултети и при обучението по педагогика. Топонимията като област на знание, което развива интерес към родния край, наред с личните имена би трябвало да заеме значително място в програмите на бъдещите историци, географи, етнографи, фолклористи, етнологзи, демографи, антрополози, културолози. Може би най-добрата форма за това са спец-курсовете.

Досега ономастиката бе предмет на изучаване предимно от студентите-филолози под различни учебни форми – кръжоци, семинари, спецкурсове, курсови работи, дипломни или магистърски работи, топонимични експедиции, чрез събиране на ономастичен материал и участие в неговото архивиране. Добри традиции за това съществуваха в Софийския, Великотърновския, Шуменския, Благоевградския и Пловдивския университети. За голямо съжаление в някои от тези висши учебни заведения добрите традиции бяха прекъснати. Необходимо е на всяка цена да бъдат възобновени студентските топонимични експедиции, контролирани от специалисти-ономасти, които в днешните условия може би ще останат единственият начин за бързо събиране и спасяване на топонимичния материал в България. В помощ на това могат да бъдат магистърски и дипломни работи по тази тематика, както и докторските трудове от по-висшия етап на обучение – докторантурата.

Спецификата на собственото име като езиков знак и неговите функции в обществото налагат въвеждането във филологическите факултети на отделен предмет “Увод в ономастиката” или “Основи на ономастиката”, който да съдържа основни теоретични познания

за собствените имена, но вече на по-друго равнище от тези в училищата. Изучаването на ономастиката може да бъде извършвано в две насоки:

1. Изследване на формалните особености, главно фонетични, морфологични и словобразователни, при изучаване на езиковата система. Ономастичните знания могат да бъдат прилагани много успешно в занятията по историческа граматика, история на езика, диалектология, сравнителна граматика на славянските езици, граматика на съвременния българския език и др.

2. Открояване на всички особености на помен proprium, включително и извън системата.

При този предмет от голяма полза ще бъде трудът на Н. Ковачев "Българска ономастика", както и много други научни трудове в областта на българската и славянската ономастика. С помощта на антропонимични и топонимични данни е възможно да се проследи старинността на различни фонетични и морфологични явления или традиционни за даден език словообразователни парадигми, да бъде анализирана употребата на собствените имена в структурата на художествения текст и разговорната реч. На студентите от факултетите по чужди филологии трябва да се обърне специално внимание на граматиката на собствените имена, най-вече върху флексията на падежните форми при тяхната употреба в книжовния език и в разговорната реч. Тъй като във филологическите факултети и в педагогическите институти студентите се подготвят за учители, необходимо е да се обърне голямо внимание върху правописа на собствените имена. Важен е и проблемът за кодификацията и стандартизацията на имената. Тук могат да влезят актуалните въпроси за интернационализация на собствените имена, за предаване на екзонимите в български език и пр.

Особено внимание трябва да бъде обърнато на собствените имена при обучението на чужденци. Това се налага от факта, че собствените имена съставляват важна съставна част от езиковия материал, който е длъжен да усвои чужденецът, изучаващ български език. Без тяхното познаване езикът, който той ще ползува, няма да изпълнява своята основна комуникативно-информационна функция. Често пъти собствените имена са първите български думи, с които чужденецът се сблъсква. Затова ономастичният материал трябва да залегне в дидактичните материали, използвани

при изучаване на български език от чуждестранни граждани. В тях трябва да бъдат включени най-известните и най-употребяваните имена в България, като материалът бъде придружаван от обяснения, които да помогнат за правилното им използване от чужденеца. Необходимо е да бъде застъпена употребата на собствените имена от домашен и чужд произход във всички сфери на обществената комуникация, т. е. в учрежденски документи, в художествената, научната и научно-популярната литература, в средствата за масова информация и пропаганда, в туризма, в картографията, в пътепоказатели, в хрматонимията и т. н.

За да бъдат реализирани по-горе набелязаните цели е необходимо всички ономасти да обединят своите усилия в тяхното практическо осъществяване.